MODELE DE DESCRIERE A ACTELOR DE VORBIRE ÎN LINGVISTICA PRAGMATICĂ

Doctorandă **Alina PĂTRUNJEL**
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

MODELS OF DESCRIPTION OF SPEECH ACTS IN PRAGMATIC LINGUISTICS

Summary. The article has the purpose of examining the main models used in pragmatic linguistics to describe speech acts as complex communicative units made by the creation of sentences in concrete communication situations. In its introductive part it contains a short presentation of the speech acts theory and the speech act concept. The two analysis models, actional and interactional, allow the linguists to distinguish the speech act as a communication unit from the speech act as a discourse unit. A special attention is accorded to the interactional analysis grid which can make possible the examination of the discursive speech acts behaviour.

Keywords: speech act, illocutionary force, sentence content, actionary analysis of speech acts, interactional analysis of speech acts.

Rezumat. Articolul are drept scop examinarea principalelor modele folosite în lingvistica pragmatică pentru descrierea actelor de vorbire în calitatea lor de unităţi comunicative complexe realizate prin producerea unor enunţuri în situaţii de comunicare concrete. În partea sa introductivă el conţine o prezentare succintă a teoriei actelor de vorbire şi a conceptului de act de vorbire. Cele două modele de analiză, acţională şi interacţionistă, le permit lingviştilor să distingă actul de vorbire ca unitate a comunicării de actul de vorbire ca unitate a discursului. O atenţie deosebită se acordă grilei de analiză interacţioniste, care face posibilă examinarea comportamentului discursiv al actelor de vorbire.

Cuvinte-cheie: act de vorbire, forţă ilocuţionară, conţinut propoziţional, analiză acţională a actelor de vorbire, analiză interacţionistă a actelor de vorbire.

INTRODUCERE

Vorbirea ca formă de manifestare a limbajului reprezintă un comportament uman determinat de o anumita intenţionalitate. Trăsătura dată se manifestă la nivelul enunţurilor cu ajutorul cărora vorbitorul are posibilitatea să realizeze diferite acţiuni, şi anume: să transmită sau să solicite o informaţie, să exprime o cerere, o rugăminte, un îndemn, un ordin, o mulţumire, să facă o invitaţie, o promisiune, un compliment cuiva, să laude, să critice, să avertizeze pe cineva etc.

Acest punct de vedere asupra funcţiilor cu care este utilizat limbajul în comunicare a fost pus în evidenţă prin teoria actelor de vorbire elaborată de filosoful englez J. Austin (1962). În general, se afirmă că prin această teorie, autorul ei a combătut reprezentaţionalismul filosofiei analitice clasice, calificat de el drept „iluzie descriptivă” [1, p. 62]. Ideea de la care porneşte teoria dată este că limbajul are nu doar o funcţie descriptivă, el este folosit pentru realizarea unor acţiuni având diferite scopuri. În felul acesta, teoria în cauză se bazează pe conceptul de *acţiune* înfăptuită prin utilizarea limbajului în situaţii concrete de comunicare.

Dacă ar fi să prezentăm o descriere rezumativă a teoriei clasice a actelor de vorbire, aşa cum a fost concepută de fondatorul ei, ar trebui să menţionăm că, pentru Austin, enunţurile sunt folosite nu doar pentru a descrie evenimente din realitate, ci pentru a îndeplini un anumit act, având drept scop de a face ceea ce se spune cu ajutorul enunţurilor. Prin urmare, în conformitate cu teoria propusă de Austin, esenţa semnificaţiei unui enunţ nu se reduce doar la condiţia lui de adevăr, ci implică şi luarea în considerare a scopului cu care acesta este folosit în actul concret de comunicare.

Punctul de plecare al teoriei actelor de vorbire îl constituie observaţiile asupra unor enunţuri cu verbul predicat la persoana I singular indicativ prezent, diateza activă, de tipul: *Promit să nu mai întârzii. Îţi mulţumesc pentru ajutor. Vă declar soţ şi soţie*. etc. [1, p. 26]. Pentru enunţurile citate este caracteristic faptul că ele nu descriu lucruri sau evenimente reale. Producerea lor are drept efect realizarea practică a unor acţiuni.

Teoria actelor de vorbire elaborată de J. Austin a fost fondată iniţial pe distincţia enunţuri constatative (descriu lumea reală) – enunţuri performative (realizează o acţiune). Astfel, constatativele sunt descrieri

BDD-A29234 © 2018 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:48 UTC)

ale stărilor de fapt din realitate, ele pot avea valoare de adevăr. Un enunț de acest tip este fie adevărat (dacă cele exprimate sunt reale), fie fals (dacă sensul său nu corespunde realității).

Spre deosebire de enunțurile constatative care descriu, relatează, consemnează un eveniment din realitate, enunțurile performative reprezintă „performarea unei acțiuni" [1, p. 27]. Ele implica nu doar desemnarea unei acțiuni, ci chiar realizarea ei. Cu alte cuvinte, prin folosirea unui astfel de enunț vorbitorul nu doar urmărește scopul de a descrie o stare de fapt, ci schimbarea realității. Enunțul performativ este echivalentul unei acțiuni realizate prin simplul fapt al rostirii enunțului dat. Astfel, spunând, în circumstanțe adecvate, *Declar ședința închisă*., nu înseamnă doar că descriem o acțiune, ci că realizăm, de fapt, însuși actul de închidere a unei ședințe. Constatăm deci că, după Austin, a vorbi înseamnă a face schimb de informații, dar de asemenea a efectua un act utilizând anumite mijloace verbale. Anume în acest sens se spune că, pentru Austin, a spune este sinonim cu a face.

Dat fiind că nu pot fi raportate la o stare de lucruri din realitate, enunțurile performative nu pot fi considerate nici adevărate, nici false. Ele pot fi evaluate doar ca fiind reușite sau nereușite, ori, în termenii lui Austin, fericite sau nefericite [1, p. 33-34].

Trebuie specificat că pentru teoria în cauză este esențială distincția enunț constatativ / enunț performativ, aceasta reprezentând, de fapt, distincția care a contribuit la constituirea teoriei respective. Mai târziu însă, Austin constată că distincția dată nu poate fi absolutizată, ajungând ca în dezvoltările ulterioare ale teoriei sale să renunțe definitiv la ea. În aceste condiții, el admite că și enunțurile numite constatative pot fi asimilate performativelor. După ce abandonează distincția menționată, Austin propune o teorie potrivit căreia în structura fiecărui enunț se delimitează: a) un conținut propozițional (înțelesul enunțului) și b) o forță ilocuționară (actul pe care îl realizează vorbitorul rostind enunțul dat). Astfel, orice enunț, pe lângă simplul fapt de a descrie lumea, îi servește vorbitorului pentru a face diferite lucruri. De exemplu, cu ajutorul unui enunț asertiv vorbitorul îi comunică ceva interlocutorului său, cu ajutorul unui enunț interogativ întreabă ceva, cu ajutorul unui enunț imperativ îi cere interlocutorului să realizeze o acțiune etc.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

După această succintă prezentare a conceptului de act de vorbire și a teoriei actelor de vorbire, vom încerca în continuare să prezentăm modelele folosite în lingvistică pentru descrierea actelor de vorbire. Reprezentând niște unități comunicative complexe, realizate prin producerea unor enunțuri în situații de comunicare concrete, actele de vorbire admit abordări și interpretări diferite, fiind puse în lumină diverse aspecte ale fenomenului în cauză. După cum se precizează în studiile de lingvistică pragmatică, actele de vorbire pot fi privite dintr-o dublă perspectivă: a) din punctul de vedere al felului cum sunt organizate în sistemul limbii și b) din punctul de vedere al modului în care ele se manifestă la nivelul discursului.

Vorbind despre modalitățile de analiză a actelor de vorbire, J. Moeschler distinge următoarele tipuri: o analiză a actelor de vorbire realizată la nivelul enunțului și o analiză a actelor de vorbire realizată la nivelul discursului [2, p. 111]. Prin aplicarea acestor modele de analiză, autorul își propune să distingă actul de vorbire ca unitate a comunicării de actul de vorbire ca unitate a discursului [2, p. 108].

Primul model de analiză, și anume analiza de la nivelul enunțului, presupune o examinare a actelor de vorbire sub aspectul existenței lor în limbă, ceea ce echivalează cu analiza unităților în cauză din punctul de vedere al manifestării lor izolate, fără a se avea în vedere comportamentul lor în structura schimburilor verbale. Aceasta modalitate de analiză, care este una de tip „atomist", prevede descrierea actului de vorbire ca entitate caracterizată printr-o anumită forță ilocuționară aplicată unui conținut propozițional.

Cel de al doilea model de analiză presupune examinarea actelor de vorbire într-un plan funcțional mai larg, și anume din perspectiva discursului. Actele de vorbire sunt văzute ca acțiuni performate prin utilizarea limbii în situații concrete de comunicare, implicând o interacțiune a interlocutorilor. Foarte succint am putea spune că deosebirea esențială dintre aceste două tipuri de analiză a actelor de vorbire rezidă în faptul că, în timp ce prima este o analiză acțională (actul de vorbire văzut ca entitate realizată prin producerea unui enunț), cea de a doua este, de fapt, o analiză interacționistă (actul de vorbire ca unitate utilizată în cadrul anumitor structuri conversaționale specifice).

Sintetizând informațiile referitoare la cele două modalități de analiză a actelor de vorbire, constatăm că fiecare model implică o anumită „grilă" de analiză.

A. Grila de analiză „atomistă" prevede examinarea aspectelor esențiale ale actelor de vorbire, în special, ale celor care permit definirea și identificarea lor ca unități ale limbii. Scopul urmărit prin aplicarea unui astfel de model de analiză este să asigure degajarea particularităților semantico-pragmatice și structurale caracteristice diferitor subtipuri de acte de vorbire, oferind o imagine globală a clasei actelor de vorbire.

BDD-A29234 © 2018 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:48 UTC)

În cazul unui asemenea model de analiză, cercetătorii își focalizează atenţia asupra structurii actelor de vorbire, identificând o componentă locuţionară (rostirea unei secvenţe verbale), o componentă ilocuţionară (realizarea unei intenţii de comunicare) și o componentă perlocuţionară (provocarea unei reacţii a interlocutorului ca rezultat al receptării și al interpretării enunţului) [1, p. 95].

În procesul de descriere a actelor de vorbire pe baza modelului menţionat, acestea sunt surprinse din perspectiva trăsăturilor lor definitorii ca unităţi comunicative minimale. Este vorba de acele trăsături pentru care sunt operante următoarele distincţii: a) forţă ilocuţionară – conţinut propoziţional, b) funcţie ilocuţionară – mijloace de realizare lingvistică și realizări directe – realizări indirecte ale actelor de vorbire; c) acte de vorbire reușite – acte de vorbire nereușite.

Dacă se are în vedere distincţia *forţă ilocuţionară – conţinut propoziţional*, se urmărește relevarea specificului intenţiei comunicative a locutorului care stă la baza actului de vorbire respectiv. De menţionat însă că tehnica de descriere a forţei ilocuţionare ce caracterizează un anumit act de vorbire în cazul analizei atomiste, care a fost elaborată de-a lungul anilor, se reduce, în cea mai mare parte, la descrierea acestei componente din punctul de vedere al caracteristicilor semantico-pragmatice prin care se definesc actele de vorbire.

Atunci când se pune accentul pe corelaţia *funcţie ilocuţionară – realizare lingvistică*, cercetătorii identifică și descriu mijloacele lingvistice de codificare a actelor de vorbire (tipurile de structuri sintactice prin care se exprimă actele de vorbire și verbele performative). Sunt vizate particularităţile structurale (structura sintactică și morfologică) ale enunţurilor prin intermediul cărora se realizează actele de vorbire, fiind puse în prim-plan principalele clase lexico-semantice cu rol de marcatori ai forţei ilocuţionare. O atenţie specială se acordă, de asemenea, descrierii mijloacelor de limbă folosite în realizările directe și indirecte ale actelor de vorbire în discurs.

Analiza actelor de vorbire prin prisma distincţiei acte de vorbire *reușite* – acte de vorbire *nereușite* pune în evidenţă condiţiile care sunt necesare pentru ca actul de vorbire să fie realizat cu succes. În cazul în care unele dintre aceste condiţii nu sunt respectate se vorbește despre eșuarea actului respectiv.

În general, ceea ce ar trebui precizat în legătură cu analiza „atomistă” este faptul că în cazul acestui model actele de vorbire sunt analizate izolat, făcându-se abstracţie de contextul interacţional, discursiv în care acestea se realizează.

B. Grila de analiză interacţionistă are în vedere relevarea aspectului legat de utilizarea actelor de vorbire în discurs. Cu alte cuvinte, acest tip de analiză presupune examinarea actelor de vorbire ca elemente ale interacţiunii conversaţionale, accentul fiind pus pe regulile care reglementează înlănţuirea lor în structura perechilor de adiacenţă.

Fiind definit drept o „unitate minimală a structurii interacţionale” [3, p. 17], actul de vorbire este examinat de astă dată prin prisma corelaţiei *act de vorbire – context de realizare*. În felul acesta, actele de vorbire sunt caracterizate nu doar în raport cu mijloacele de realizare așa cum se întâmplă în cazul unei analize atomiste, ci și în raport cu circumstanţele concrete ale comunicării în care locutorul își formulează enunţul.

Este de menţionat că anume această abordare oferă o imagine completă a actului de vorbire în calitatea sa de unitate minimală a comunicării prin care se asigură interconectarea dintre o anumită valoare și un context lingvistic și extralingvistic. Ar trebui să spunem că studierea actelor de vorbire din perspectivă interacţională, conversaţională presupune, în linii mari, delimitarea următoarelor aspecte:

a) identificarea valorii ilocuţionare specifice actului de vorbire;

b) analiza modalităţii de înlănţuire a actelor de vorbire în anumite structuri interacţionale;

c) stabilirea funcţiilor cu care sunt folosite actele de vorbire în componenţa perechilor de adiacenţă;

d) examinarea relaţiilor stabilite între enunţuri ca mijloace de realizare a actelor de vorbire.

Din cele discutate mai sus rezultă că teoria clasică a actelor de vorbire, ai cărei reprezentanţi sunt J. Austin [1], fondatorul acestei teorii, J. Searle [4], care a sistematizat elementele esenţiale ale teoriei date, punând bazele unei analize ample a actelor de vorbire, și D. Vanderveken [5], care completează descrierile lui Austin și Searle, constituie o teorie în cadrul căreia actele de vorbire sunt examinate din perspectivă ilocuţionară, și anume din perspectiva valorilor care le caracterizează și din punctul de vedere al mijloacelor folosite pentru exprimarea lor.

Este însă bine ştiut faptul că actele de vorbire reprezintă nişte unităţi care se manifestă la nivelul interacţiunii conversaţionale, caracterizându-se astfel și printr-un anumit comportament discursiv. Prin urmare, în cazul în care actele de vorbire erau examinate doar dintr-o perspectivă ilocuţionară, acest aspect rămânea în afara sferei de investigaţie a cercetătorilor. Anume din această cauză uneori se afirmă că teoria actelor de vorbire în varianta lui Austin și Searle nu este aplicabilă la domeniul conversaţiei.

BDD-A29234 © 2018 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:48 UTC)

Trebuie precizat că acest aspect este readus în centrul atenţiei cercetătorilor prin investigaţiile unor lingvişti, între care trebuie amintită, în primul rând, lingvista franceză C. Kerbrat-Orecchioni [6]. Anume în lucrările acestei cercetătoare concepţia clasică a actelor de vorbire este completată cu o concepţie interactivă. Prin urmare, teoria actelor de vorbire începe să se intereseze nu doar de actele de vorbire ca entităţi de sine stătătoare, ci şi de secvenţele interacţionale în care ele sunt utilizate. Totodată, actele de vorbire sunt examinate în strânsă legătură cu contextul şi cu situaţia comunicativă în care ele funcţionează. Unitatea de bază a interacţiunii conversaţionale nu mai este actul de vorbire văzut ca entitate izolată, ci o secvenţă constituită din cel puţin două acte, dintre care unul iniţiază perechea de adiacenţă şi altul o încheie.

În această ordine de idei, este important să amintim faptul că şi interacţiunea conversaţională se poate caracteriza prin două laturi: o latură semantică (defineşte condiţiile interpretării funcţionale a unităţilor din cadrul secvenţelor interacţionale) şi o latură sintactică (defineşte condiţiile privind buna lor formare). Toate acestea demonstrează că şi actele de vorbire au două dimensiuni: o dimensiune semantică (este pusă în evidenţă prin analiza de tip „atomist") şi o dimensiune sintactică (este scoasă în relief prin analiza interacţionistă). Prima dimensiune stabileşte condiţiile interpretării şi tipologiei funcţional-semantice a actelor de vorbire. Cealaltă dimensiune este relevantă pentru stabilirea condiţiilor de utilizare a actelor de vorbire în discurs. Aceste două dimensiuni sunt interdependente. Prin urmare, examinarea dimensiunii semantice poate servi drept bază pentru înţelegerea dimensiunii sintactice.

CONCLUZII

În concluzie, precizăm că actele de vorbire se pretează la o interpretare dintr-o dublă perspectivă, fiind luate în considerare atât valorile lor caracteristice (semantica actelor de vorbire), cât şi relaţiile stabilite între ele în procesul utilizării lor în interacţiunea conversaţională (sintaxa actelor de vorbire). În felul acesta, examinarea comportamentului discursiv al actelor de vorbire reprezintă un suport important pentru înţelegerea comunicării dialogice.

BIBLIOGRAFIE

1. Austin John L. Cum să faci lucruri cu vorbe. Piteşti: Paralela 45, 2005. 159 p.

2. Moeschler Jacques. Théorie pragmatique, acte de langage et conversation. In: Cahiers de Linguistique Française, 1992, nr. 13, p. 108-124.

3. Moeschler Jacques, Reboul Anne. Dicţionar enciclopedic de pragmatică. Cluj-Napoca: Echinox, 1996. 558 p.

4. Searle John R. Les actes de langage. Essai de philosophie du langage. Paris: Hermann, 1972. 262 p.

5. Vanderveken Daniel. Les Actes de discours. Essai de philosophie du langage et de l'esprit sur la signification des énonciations. Bruxelles: Mardaga, 1988. 226 p.

6. Kerbrat-Orecchioni Catherine. Les actes de langage dans le discours. Paris: Armand Colin, 2012. 200 p.

Simion Zamşa. Ilustraţie la *Secerişul* de V. Alecsandri, 2014, hârtie, acuarelă.

BDD-A29234 © 2018 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:48 UTC)